

Оливера Недељковић

ДЕСЕТ (НЕ)СНИМЉЕНИХ ФОТОГРАФИЈА

АНОКА

Можда је Анока знала и колико је у Живковићима опрасила крмача и коме су тринаесто, руменкасто и топло сисанче дали да га, ако хоће, и ако је толико докон, прехрани на цуцлу. Ником није казивала ни ко је на атеничком путу изгубио јагњећу шубару, која, ено, још виси на врзини код Милесине воденице, умољчана толико да је ни Цигани мечкари нису хтели натући на главу својој Живки, паметнијој од све забленуте сеоске дечурлије пред којом је за грош играла. Начула је, можда, Анока, и ко је о Лучиндану четвороношке избауљао на првим снегом застрту калдрму испред Лужанске кафане, а наизуст би могла да наброји како се зове која цурица а како мушкарчићи које поред њихове куће шаљу на стублину. И које од деце воли такише, а коме су милији гроздови којима би их нудила. А они нису хтели ни да се одазову, јер су их мајке поваздан опомињале да је њен кашаљ прилепчив, а бабе уздисале да јектичавој Аноки нема дугог живота.

Није Аноки промакло ни који момак голим рукама може да исправи потковицу купљену на вашару у Мрчајевцима, а ни ко је из цака изручио четворо још слепе мачади пред Станојлином кућом. Шаре су им исте као њеном главатом, неситом мачку који дуж Илијака има више потомства него што је некад, како веле, имао кнез Милош. А да су је само питали, могла би ова ћутљива, танковијаста девојка сваког да посаветује поред чије се куће, због керова, не сме запутити без чворновате мочуге. Али, чим би неко с пута крочио у њихову авлију, и не чекајући да јој кажу, грабила је ка кокошињцу, да, као бајаги, обиђе пиргаву кокошку која сваки час устаје са полага.

Можда је све то тетка моје чукунбабе коју више нико и не памти, лако примала у своју женску памет. Ону коју је отац, гађајући Аноку жарачем кад је оно испустила бардак приносећи му ракију, спомињао, на сав глас проклињући дан кад се родила, таква мутава и сипљива.

А само да су јој једном сашили шифонску блузу, онакву какву су за вашаре облачиле њене старије сестре, и чезама је одвезли у Чачак, у фотографску радњу Франца Падовића, сада бих ја, наднета над именима у родослову, знала како је изгледала Анока Тодосијевића, умрла као девојка од јектике и сипње с кашљом. Тамо у атељеу, док господин, сав миришљав од помаде коју је добијао чак из Беча, размешта реkvизите да ову лепотицу услика за вечан спомен, Анока би се укипила као да је зауставила сав живот у себи. Стајала би тако, сигурна сам, ако треба и до поднева, и не трепнувши. И не кашљуцнувши, иако би је голицало у грлу, а плућа јој се до прскања надимала. И да јој нико не каже, упирала би поглед у даљину, тамо где никог не познаје и где нико не зна ништа о њеној бољци. Око помало удесно накривљених, изгрижених усана, залевдео би јој осмејак и Анока, која је све памтила, у истом часу заборавила би да је баш она мутава и сипљива Анока. Фотографију би господин Падовић, касније, при самој доњој ивици украсио цртежом на коме лебде четири буцмаста анђелчића. Они су лако, и не осетивши, могли да пренесу Анокину душу тамо где јој бол неће раздирати груди и где ће најзад моћи да исприча све што овде, од кашља и стида, никада није смела ни шапатом да спомене.

ЈОВАНА

Не мари Јована за приче које су о њој стигле до трећег села. Да је вредна – јесте, да је снажна – јесте, да је лепа – јесте, а кротка и да није – мора да буде. – Зуцни само, и муж ће ти окренути уста на затиок – од како зна за себе, зна и за ове бабине речи. А зна и шта све у дану мора да опосли, па устаје пре свих и леже последња, на прстима се провлачећи између чељади давно поспале на сламарицама. А заиста, нису то тек празне приче: она може сама да домами овцу на крушац соли, обори је на траву, веже јој ноге штрангом, и да јој, певушећи тако да је нико сем преплашене животиње не чује, руно остриже великим маказама узајмљеним од Смиљане. Пре него што развеже канап којим су праменки ноге биле спутане, Јована отре зној са чела и начас се огледне у крупном, од страха исколаченом овчијем оку. И стресе се од нечег што ни сама не зна шта је. Док ошишана овца с лакоћом трчи према стаду, стасита девојка у наручју носи тешко руно, бело као снег о Мрагиндану. Најпре треба добро да га изгребена, па да га тако уређеног савије у ку-

деље, а њих да опреде у бесконачну беличасту нит и припреми за бојење. Тешко да ће ову пређу сама обојити како је замислила. Не може такву фарбу да извуче ни из ораховине ни од јове, па чак ни од рујевине. Мораће да умоли оца да јој вуну однесе код бојације у Чачак. Пристаће он, јер Јована је његова љубимица, а и да није, ред је да јој испуни жељу, јер она је, међу браћом, једина туђокућа, како веле тетке. Кад једном пређе преко кућног прага – повратка јој нема. На ту помисао, Јована опет осети онај исти дрхтај, али мисао брзо упосли: пред очима јој се разрастала шара за ћилим. Њега ће сложити на врх великог сандука од ораховине који јој је ујак направио чим се задевојчила. Сва остала спрема јој је још зимус, кад су је Бајовићи испросили за свог Љубомира, већ била готова. Између јастучница, платна за кошуље, столњака, извезених пешкира, петнаест пари штриканих чарапа великих и десет малих, таман за дечју ногу, одавно је уденула и покоји орахов лист и гранчицу босилка – да све мирише и да се ништа не умољча. Али, спрема девојке каква је она била, не стоји дуго. И зато сад Јована жури да до јесени изатка оно што је замислила. Губере којима ће се покривати она и младожења коме честито ни очи није сагледала и четири срцаде довршила је давно, али овај, нови ћилим, прикачиће за зид, да у њега погледа кад је сколи туга за својима. Не удаје се у туђину, већ у суседно село, али женском чељадету је свеједно хоће ли живети на два сата хода или ће, као пападија Мара отићи у неко место коме ни име не зна поновити. Јер родну кућу ће полазити ретко и као гост, кад се неко роди, ожени или умре. Чак и на њену девојачку славу ће из новог дома слати неког другог, важнијег и угледнијег, а не њу. Зато овај ћилим неће да тка препочињући разбуктале руже које је у комшилуку или код снаха већ видеала. Жели да преко њега, као преко ливаде иза Протића бунара, бело јагње скакуће тако да се безмало може чути како му о врату бруји меденица и весели ти душу.

Мајка је одговара од тог наума, тетке се згледају, стрине одмахују главом. Баба у ћошку вретеном чачка уво и каже: – Нека је, ћецо, нека. Доста је изаткала досад, довршиће наша Јована све што је започела. Златне руке и мушку памет има. Нека јој Бог подари срећу да јој у животу чешће треба ово прво.

Изгледа да само баба зна оно што ни самој девојци није баш најјасније: то јагње које се помаља на допола изатканом ћилиму коме, крстећи се, прилази и старо и младо, једина је слика онога што је његова ткаља била а што од јесени више никада неће бити.

Раткову фотографију, једва већу од поштанске марке, донету са Солунског фронта, и данас чувамо као највећу породичну драгоценост. Кад год погледамо према њој, домаћин који је пре тачно сто година саградио нашу кућу, испод обрва густих и накомстрешених колико нечији бркови, ошине нас погледом оштрим као бич којим је терао најбоље вранце на читавом Кременцу. Ко се то усуђује да проговори неупитан и ко сме да седи кад он улази у авлију? Јер сви, од оних што босим ножицама шапељају по авлији Бајовића до његове мајке Јоване, знају да се тада мирно стоји крај великог разгранатог дуда из чије крошње видик пуца преко Брушијиног млина и досеже све до Чачка. Не мрдајући, ту чекају шта ће да им, бесан због тога што је и ноћас на коцки изгубио најплоднију равничарску њиву, наредити: коме ће рећи да му сазује опанке, коме да прихвати коње, а коме да љутом ракијом послужи Цигане који за њим потрчују још од Авладинице и не помишљајући да зауставе гудала. Јер, и они знају да газда Ратку свашта може да падне на памет. Није их једном овако водио преко целе Атенице, Трнаве до Кременца како би сви видели како Ратку Бајовићу тај мали комад земље, прокоцан у Салевића кафани ама баш ништа не значи. Па ионако се, ни на најбољем коњу, за читав летњи дан, не може обићи његово имање! – Моје је, па шта! Нико ми од њих није ни ватраљ преписао, шта има да се крсти? Мени је од оца остало, ја ћу и да раскућим! Боље ја него неко други! – сиктао је пред окупљеном чељади чији погледи су се обмотавали око кљунова његових опанака. (И после много година, кад је нова пролетерска држава почела да одасипа тамо где се, по њеним прорачунима, преливало, Ратко, већ жут у лицу, ликовео је, поткочен јастуцима, на кревету крај прозора: – Е нека сам дао, требало је и више! Сад би ми и онако ови све одузели и поделили оним гологузанима. Бар је све било газда Ратков ћеф и никако другачије!)

А пред постројеним укућанима је, поднапит и расрђен, галамио, ни сам не знајући на кога: – Све је ово моје! И све је, уистину, било његово: и тек озидана кућа, и накриво порасла јабука, и она кујица што су јој деца одсекла реп па се куса врзма женама око ногу и саплиће их док носе ведрице пуне млека. И земљани лонци у којима се крчка купус за чељад и раднике, и ступа и свако зрнце соли у њој, и качара, и у њој каце низ које се розикаста пена слива у набијени под, и млекар и у њему цеђом орибане ведрице, наћве и у њима тесто које нараста да хлеба има за сва уста, и бардаци, и кукач којим цара ватру баба Јована, којој је и у сред подне, кад све скапава од врућине, хладно. Дакако, и кукач је Ратков, он му је припао кад су браћа делила након очеве смрти, пише то и у тапији коју чува за гредом у вајату, а камоли Милка, коју

је сам довео да му буде све што треба да буде. Њу нико и не зна другачије него као Милку Раткову. А она нема кад ни да размишља о томе, хита кроз авлију да се све посвршава и гледа да се нигде не штетује, да се женска чељад око какаве глупости не поцавела, да се деца не подаве у бари у којој се каше спрасне крмаче и купа запаћена перад. Само да тринаест пута заредом, из Бање на обрамици донесеш по две кофе воде да напоји и крупну и ситну стоку, прошла би и тебе воља за размишљањем. Једино се, у ходу, кад је нико не гледа, на брзину прекрсти. Јер Бог све види. Тек понекад, кад се озлојеђени Ратко без разлога почне издирати на неког од нејачи, Милка огрубелим дланом подвуче прамен прерано оседеле косе под одавно испрану мараму, добро јој затегне пера, па кад осети да је под грлом чвор чврст и да не клизи, појави се у њеној памети, ни сама не зна одакле, мисао: Али, Бог није само Ратков. И посагне се, да јој то што је помислила нико не опази на лицу са кога светле крупне, зеленкасте као сјесени вода у Морави на којој перу велики веш, очи.

Да је наш Ратко кадгод, уместо оркестра Илије Циганина, кући довео фотографа, неког од оних који су путовали са вашара на вашар, од места до места, данас би, уз његов портрет, на нашем зиду стајала слика Милке Тодосијевић, удате Бајовић. Наша прабаба на њој, сигурно, не би била сама: под крошњу липе чија се сенка простирала преко пола дворишта, донела би трonoшку, узела у крило макар унуку Станицу и најмлађег сина Миодрага, годину дана млађег од синовице. Од стида можда не би смела да погледа у тог страног човека који се размахео по авлији, али када би он викнуо да се спреме за сликање, по обичају би се тргла, и један поглед њених светлих зелених очију пун зебње и страха, заувек би био ухваћен. А ми бисмо, окупљени испред те пожутеле црно-беле фотографије, сад разговарали о томе да смо, ето, светлу боју очију сви до једног наследили баш од ње. А неком, ко би се најдубље загледао у њене широке јагодице, не би промакло како прабабин поглед постаје топлији и да се она, пред нама, као пред иконом Мајке Божје, брзо крсти и шапуће: – Пресвета Богородице, чувај ми сву моју ћецу, од самих себе их понајвише чувај.

ПЕРСА

На тој слици коју никада нико није и никада неће снимити, Перса би седела непомична, руку скрштених на грудима, беспослена, онако како на овом свету ни у сновима није бивала. Око ње би се разлегала тишина коју ниједном није пресекло дозивање ни грдња што јој је уз име, док је била жива, следовала. Мирисало би биље као у попадијиној

башти, али она пред собом није разазнавала ништа осим испружених ручица своје сирочади. Гледала би их и сузе би јој навирале на очи: Господ се, сигурно, за њену нејач постарао, ако је муж јој Миленко, оженивши се, што је као млад удовац брже и боље могао, на то заборадио. Порасли су, ојачали и сигурно би је, ишчилелу, њих троје сад лако подигли на детињим рукама, привили је на груди и, као она њима некад, отрли јој сузе са упалих, бледих образа. Јер душа Персе Радовановић, рођене Трипковић, није као све друге овдашње душе, безбрижне, лаке и нежне.

Од како је на други свет прозвана, ова тамнокоса, висока жена, што је са обрамицама на крхким плећима хитала да однесе косиоцима ручак, што се старала да на време напоји стоку и намири децу, како би на капији дочекала Миленка из винограда и помогла му да стоваре коতোбање пуне љубичастих гроздова око којих су зујале све пчеле из Бањице и Жежевице, има само једну једину жељу. Да је Перси сад, макар само једном, да из даљине чује како је њена Минана дозива кад, јурећи црно јагње да му окачи звонце које су јој купили о Аранђеловдану, падне и разбије колено; ма само да изљуби Давидове ножице препуне огреботина и извади му трн из левог стопала због кога још од летос гељуцка; да јој је да макар једном Радомиру пружи чанак тек помуженог млека, кад њен првенац од глади не може да усни, па се преврће на сламарици као да два лета није истресена.

Да је Перси још само да једаред види како се у сну мешкоље њена три анђела, и да им, благо, да се не разбуди, помилује крила која одавно нема ко да им закрпи, лако би се она са доњим светом раставила и вратила овде, где веле да је рај. А и шта би, Господе благи, ова лепота и мир друго могли и да буду?

ЖИВАНА

Цицану мараму са цветићима увек склања за лево уво. Али и тада не чује ништа боље. Не подигне главу кад зацвиле шарке на капији, не окреће се кад прауници мољакају да им дохвати први дозрели грозд са вињаге испред куће, не чује ни кад снахе звецкају кашикама о плехане тањире, па сваки пут морају да шаљу неког да је тражи по дворишту. – Иди, зови бабу, викни што можеш, ништа не чује – веле најмлађем међу децом. Живана се тешко придиже са дудовог пања, али се смешка док, ногу пред ногу, следи брзоног праунуче. – Е синко мој, откад сам ти оглувела, свачег сам ти се јадна наслушала... – шапуће док отреса кецељу од сламе и трина. Јер Живана по васцели дан седи на пањићу пред амбаром, тамо где сунце најјаче упире своје зраке и трља скоча-

њене руке. Од када не може ништа друго да опосли, по читав дан брине и надгледа живину. А ту, између ограда и салаша су јој све кокоши на оку: и пиргаве, и снежнобеле и покоја зифт црна као око њеног Благоја због кога је из Парменца побегла у Атеницу, још онда кад је Србија добила краља. Својој пилежи зна имена боље него праунучићима и обраћа им се као комшиницама са којима је читав живот, и овако и онако, живела: најпре им тепа, ваби их шаком кукуруза који увек има у цепчету на кецељи, па их потом поучава како не носи највећа јаја она што међу њима најгласније кокодаче: – Јесте да имате кокошију памет, чију бисте друго па имале, али сте лепе и добре сте носиље, а женском чељадету и не треба више. Док баба прича, јато је заузето кљуцањем расутих зрна, чепркањем кржљаве утабане траве или глиста којих је препуна земља омекла од тек истопљеног снега. Тек понека од њених кока подигне главу, истегне врат и жмирне као да је све разумела, па настави да зоба. Зна баба и да изрезали своје љубимице кад се међусобно покљуцају, али и тад се њена грдња сручи на петла: – Шта се ти ту, као неки генерал, упразно шепуриш? Чему ли ти служи тај кљун? Каки си ти домаћин кад ја треба да ти развађам женскадију?

Спролећа, Живанин слух се, ипак, изоштри: ваља чути која се од кокошки расквоцала. Треба је прво намамити, а потом је насадити на јаја, крупна и бела као да су кувана и ољуштена. Живана их, пре тога, пажљиво бира и ређа у сламу којом је напунила корпу чије се врело одавно расплело. – Е, сад седи ту и не мрдај док сунце не зађе дваес' и један дан, док не излегнемо мале голошијане... – објашњава квочки.

Баба у прсте зна колико пилаци треба да изведе ове године, па кокошку која се касно расквоцала упорно ваби. Кад је ухвати на превару, гегајући се, носи је до кофе са леденом водом, јутрос захваћеном са стублине. Загњури јој главу дубоко, па каже: – Е, сад ћеш лако заборавити то што те је спопало... А мокра кокошка се стреса и тетура као да ју је потопила у бакрач са ракијом. Зна Живана и за онај други начин: доцкан расквоцаној кокошки треба викати на уво све док не престане да квоца, али то никад не чини: – Јашта, сад ћу да се дерем. Кад оглувиш ко ја, ни самој ти то неће падати на памет...

И тако сваки боговетни дан, Живана Шолајић, спокојна и распричана, проводи међу својом живином, осим, кад је, приспалу, превари она лопужа врана и однесе јој тек излегло пиле. Тада старица везеном марамицом читав дан утире сузе и наглас жали за најкрупнијим певчићем што се једва, уз њену помоћ, осовио на ноге. Да има когод да је услика, видели бисте шта је туга, која око Живане посвуда лебди као ситна, граораста и нежна перца пилета које, дремљива и глува, није успела да сачува.

Тог новембарског јутра, првог српског ратног фоторепортера, чувеног Ристу Марјановића, голобради каплар водио је да сними попрште на вису на коме је Моравска дивизија водила најтежу борбу са Аустроугарима, до смрти бранећи положај Човка–Враче брдо. Марјановић би у први мах склањао поглед са свега што је угледао: са мртвих младића чија су сукнена одела била попрскана њиховом и туђом крвљу, са збегова преплашених жена и мусаве, промрзле деце, са кола заглављених у житком блату, са гладних и испијених редова. Ипак, већ наредног трена, хватао је ваздух, и свој апарат би упериио ка укоченим телима међу танким, оголелим стаблима, ка скамењеним лицима преживелих који су, крстећи се, превртали мртве тражећи оне због којих су издалека дошли. И снимио је, делећи патњу српске војске, читав албум фотографија које се тек сада, после једног века, могу гледати са болом и поносом који су надвладали језу. Ипак, у албуму, чије сам штампано издање пажљиво прегледала, недостаје фотографија која је могла бити снимљена после Колубарске битке, само да се Марјановић, у општем метежу, није миошао са мојом прабабом Софијом Дробњац, рођеном Мандић, из Трнаве код Чачка. Јер фотографском оку ни случајно не би промакла изморена и изгладнела жена, која је од свог села до бојишта већ данима газила кроз бљузгавицу, придржавајући се за канате волујских кола. Ова двадесетшестогодишња жена, мајка троје дечице од којих ниједно још није умело да навуче резу на кућна врата, никад раније није чула ни за проклету Колубару, а камоли за злосрећни Араповац који сад, распитујући се код сваког кога сретне, тражи.

Пред њом, обученом у набрану ткану сукњу, забраћеном великом светлом марамом и огрнутом гуњем покојног свекра, погнуте главе корача Живко Маринковић, муж Миладинове сестре Милијане, која је остала да се стара за братовљеву сирочад. Од како се замомчио, Живко је са Рудоњом и Соколом провео више на путу него уз властито огњиште. Није једном бурад са љутом ракијом терао чак до Београда, а сад му се памет и језик везали, па изгледа као да Софија, иако је једва двапут до Чачка сишла, води њега, а не он њу.

А Софија је, не проговарајући, мислила само једну мисао: свог домаћина мора наћи како зна и уме и сахранити га тамо на узвисини, међу његовим Дробњацима. Тамо му сваки дан може отићи и ожалити га као жена човека. А познаће га, како га неће познати: од како је пошла за њега, мирис дувана и његовог оштрог зноја осетила би пре него што би скренуо с пута ка авлији. И руке, како му неће препознати жуљевите руке које су спрелећа преврнуле сваки бусен њихове земље да прехране Милорада, Добросава и малу, болешљиву Милостину.

– Познаћу га и довешћемо га да му се макар гроб зна, да га гавранови не кљуцају и звериње не развлачи... – шапуће једва вадећи опанке из блата на које све брже почињу да се спуштају пахуље. Крупне, баш као да и снег жели да што пре покрије овај свет. Да га више нема, као што у њему нема правде, ни Божје, ни људске.

СЛАВКА

Имају Вујовићи повелики забран, али Славка, којим год послом да крене, успут сакупља и суварке. И очас, ево је, носи нарамак довољан да зготови ручак за сву своју чељад. Јер пре него што се најупорнији зраци провуку кроз размакнута брвна, хлеб мора бити печен и издељен на крупне комадешке, које ће у торбицама од кострети њени Бранко, Наталија и Милица носити да се заложу док свечери не дотерају говеда са паше или не пристигну из школе, како се коме заломило. Зато се у раздање Славка прво прекрсти, левом руком проверава да јој прстен није спао са истањеног домалог прста друге руке, па узима сито. Нема лепшег осећаја него кад ти његова облина удара о дланове! Све муке заборавиш од тог тихог, али упорног звука, а брашно веје ли, веје, као снег о њиној слави, Светом Аранђелу Михаилу. Потом са куке укуцане у брвна скида карлицу и у њу пресица брашно, у брашно додаје јутрос захваћену воду и коштуњавим рукама почиње да меси. Тесто јој увек обећа да ће да нарасте, али Славка зна да га, ипак, из све снаге мора натирати, онако како се натире живот, нештедице и без престанка. Кад се тесто приподигне, опет га треба премесити и све тако док под прстима не осетиш да те неће изневерити. Онда га ставља у црепуљу, а њу меће у жар.

Славка увек има макар стврдлу крајку или корицу да удели сваком кога пут гладног пронесе поред њихове куће, а сваку мрвицу покупи у шаку, па да врапцима. Они, сити, залепршају крилима, провлачећи цвркул између размакнутих ћерамида. Зато о жени Љуба Вујовића, изваливши се на сеоској утрини, сеоски бескућници причају као о душевној и благој жени. Да то чује – Славка не би жалила сад да умре. И све би око ње нарасло као хлеб, који, ево, вади из црепуље и увија га у оквашену ланену крпу.

А да је когод сад овако услика – као што су ономад сликали децу у школи, па сад на креденцу, иза стакла, стоји картонка на којој од стотинак до главе ошишаних дечака још са врата познаје које је њен Бранко – имало би шта и да се види. Погача у њеним рукама је златна и велика као точак Тодосијевића воденице у којој је и самлевано брашно од кога је умешена. Чак и да си малочас јео, осетио би топао мирис који се шири и у истом часу би огладнео као да данима ниси окусио ни залогај.

Ближећи се деведесетој, моја прабаба, мајка моје бабе по оцу, сваког јутра би извукла кофу свеже воде из бунара, умила се, очешљала своју проређену косу у пунђицу ниско на потиљку, добро намазала лице помадом од љубичице коју је куповала кад би пазарним даном одлазила у Чачак, брижљиво се оденула и отишла у своју баштицу. Тамо, иза кућице омалане у бело, клекла би и, травку по травку, чупала коров око сваког цвета и неговала га, баш као што је некада бринула о своје три кћери – Милостини, Надежди и Стани.

Нема онога што о цвећу она није знала: кад ће се појавити прво беличасто звонце међу бујним листовима ђурђевка, која георгина је тамноцрвена као кокошја крв а која ће процветати у боји коју сунце има кад силази низ обронке Јелице. Знала је да госпође у Чачку понајвише воле мирис турског каранфила, па га увијеног у навлажене новине најрадије купују, док би она, да ју је кадгод неко упитао, казала да више воли мирис белог крина кад га протрљаш између дланова. Али, да не буде да није рекла: после не можеш лако сапрати ни мирис, а ни жутило са прстију.

Знала је Катарина која се врста цвећа из њене баштице мора поливати водом подмлаченом на јутарњем сунцу, а да чуваркућа не воли да ти њу чуваш него да она брине и о себи и о теби. Једино девојачко срце највише воли да га загледаш из близине и заливаш право из уста. Јоргован, нема сумње, треба посадити уз ограду према путу да те заклони кад хоћеш неопажен да видиш ко и са ким пролази, а драгољуб најраскошније цвета кад се расади у суд коме је глеђ подобро обијена. – Хвала ти, Боже, што сам најзад сама и свој слуга и свој господар, па ми ни Радомир ни ђеца више не приговарају како намерно испуштам најлепше шерпе да у њих садим цвеће... – шапуће Катарина, надносећи се над модрикасти зумбул процветао у белом лонцу са црвеним туфнама. И наставља да прича све док чупка, преноси, расађује и пресађује цветнице, које, без изузетка, највише воле да им причаш о чему год ти падне на памет. – Вас, цветове, Бог је стварао при почетку, па сте лепи, мирисни и добри, а за нас људе му је, изгледа, понестало стрпљења... – нагиње се ка шебоју, петловој крести, зевалицама, лепом дечку, ситним цветићима пркоса и споменка, као и главатим божурима. Неретко јој глас из шапата прелази у гласну грдњу: то куне кртице и пужеве бескућнике који су нашли да се баш у њеној башти населе. – И они, проклетници, знају где је лепо... – гунђа, тешко исправљајући кичму и споро вукући стопала у црним зепама одлази по мотику окачену у салашу.

Да ју је, каквим случајем, половином протеклог века, уснимио фоторепортер *Чачанској љаси*, шкљоцајући на све стране по препуној

пијаци, догодило би му се нешто заиста равно чуду. Када би развио филм, уместо насмешене бакице која на трonoшцу, лево од улаза на зелену пијаци, сваког петка продаје букетиће цвећа, на снимку би се укавала вижљаста девојчица, витица сложених над високим челом. Кад год би касније размишљао о том необичном догађају, био би све уверенији да му се непозната цурица лако наклонила и рекла: – Ја сам Катарина, кћи Благоја Шолајића, ученица трећег разреда школе атеничке. Бисте ли од мене купили стручак лепе кате за Вашу још лепшу госпођу?

СТАНИЦА

Да је, водећи своје магаре на улару, којим случајем баба Станица по читав летњи дан главињала неком јадранском плажом, имала би небројано много фотографија са непознатом, насмејаном дечицом и не би глад толила туђим мушмулама и свачијим трњинама. Овако, потуцајући се од немила до недрага, од Јелице до Мораве и натраг, корачајући поред свог ко зна чиме претовареног магарета, од сеоске дечурлије чује само погрдне речи праћене циком и грајом. Чим избије на главни пут кроз село, чим приђе продавници или школи, иза врзине или дрвених летава деца почињу гласно да је дозивају и узвикују речи за које она у младости није знала ни да постоје. А била је јединица, богаташка кћи, одлучна и разборита као онај син који се шаље на велике школе да читавој фамилији буде потпора и понос. Стасита и лепог лика и радним данима облачила се по варошки, у нову блисирану сукњу и шлинговану блузу, а о саборима на уском запешћу носила је и мали, златни сат. Само, изгледа, у њега није често погледала. Ни сама није знала како је, одједном, већ напунила тридесет година и како се десило да је свака сирота, свака шепава, па чак и свака која раскалашни кикот није могла да сакупи у шаку, пронашла своју срећу, само је она остала неудата. Родивши доцније дете са слугом који јој је и сам могао бити син, постала је још самља, иако су, кад рашчупана и зарозаних чарапа прође селом, жене склањале поглед и цедиле кроз зубе: – Није она сама... Али, кад су онаква лепота и памет могли у ово да се преобразе, нема онога што на свету не може да се деси! И десило се чудо о коме је причало цело село: на вашару је Станица свој златни сат трампила за мршава магаре, мирно и, каткад, разумније од ње. Није бацало чифте, покорно је носило вреће са потрепштинама, а кад би се злосрећна жена разгоропадила и почела да куне сеоску бездушну дечујлију, прилазило је, гурало јој своју топлу њушку у skut, као да је теши и моли да крену даље. Да скрену са главног сеоског пута и упуте се прецицом коју нико осим њих не зна, на којој нема оних који ће белокосу, рашчупану жену раздраживати, а њега вући за реп и чупати му уши.

Натоварен нарамком суварака, магарчић је убрзо каскао на својим мршавим, кривим ножицама, а за њим је, с асфалта на пољски путељак, замицала и омалена жена обучена у изношене и расенуте чипке. Гледајући за бабином сестром од стрица, и ја сам схватала како све, ама баш све лепо и добро на овом свету може, док трепнемо, да избледи и ишчезне. Зато сам се трудила да те две танке силуете које су нестајале у густом шумарку, запамтим што боље. Желела сам да тај приказ увек могу да вратим у сећање, да све то видим као да гледам фотографију коју су муве упљувале у левом горњем углу. Баш као да сам знала да ћу кад-тад покушати да тај снимак развијем у језику који је, ваљда, једини варљивији од самог живота.

ЛЕПОСАВА

Измичући седефнобели албум оперважен златастом бордуром, кума Лепа је подуго чкиљила у сваку од сложених фотографија. Не допушајући да албум дотакнемо својим рукама, потанко нам је приповедала о свакој слици. Најпре нам је показивала пожутелу фотографију на којој буцмасту девојчицу одевену у бели вез озарени родитељи шетају Калемегданом. И са сетом се сећала како су је сваке недеље водили у цркву Ружицу и да је она, засењена полијелејима начињеним од граната којима је храм најлепшег имена гађан у Великом рату, поверовала да је Бог увек ту, крај нас. Затим би лагано окретала лист и са уздахом нам показивала слику нестварно бледе девојчице налик порцеланским луткама, плашећи нас причом о прераној смрти своје млађе сестре по којој ми је наденула име. Тугу на њеном лицу смењивао је понос чим би окренула страну на којој је била залепљена фотографија на којој као ученица основне школе, Лепосава Петровићева стоји у шпалиру девојчица које задивљено, не дишући, цвећем дочекују краљицу Марију. Следе потом прве Лепине фотографије са другарицама: на једној, израђеној у благом овалу, њих три са полудугим, тек исколмованим косама и дугим вештачким бисерима по два пута обмотаним око витких, девојачких вратова. Свака од њих, а то су јој биле најбоље другарице из Трговачке академије, гледа на другу страну, напућивши усне као да изговара неку тајновиту реч. На наредним листовима албума следе прикази са летовања дуж јадранске обале. Девојка раскошне лепоте на дубровачким скалинама позира у туфнастој хаљини стегнутој у струку, а потом, у једноделном купаћем костиму са косом покупљеном под капицу за купање, замишљено седи на стенама негде у Бокоторском заливу. А онда, ганута до суза, кума нам показује своју увеличану фотографију: девојка на њој своје крупне, светле очи упира негде преко

једноставне велике вазе, којој тако наличи и њено витко, протегљасто тело у сведеној, тамној хаљини. – Ево, ово сам се фотографисала пред пут у Западну Европу – тумачи нам. – И све док се нисам вратила, читавих пола године, ова фотографија се налазила у излогу фото-атељеа у Кнез-Михајловој. Звали су ме тада и новинари *Илусијрованој листи* и *Жене и свейта*, хтели да ме пријаве за такмичења у лепоти, али ја нисам хтела да учествујем у тим циркусима... – наставља да прича, више самој себи него нама, деци окупљеној око ње. А онда, по ко зна који пут, на истом месту нагло залупи албум и каже да ћемо разгледање наставити други пут а да сад мора да се одмори... Ми добро знамо да се она, заправо, прибојава да је случајно не упитамо за ону најважнију фотографију, снимљену маја 1940. године на њеној веридби са статистим изабраником који је, кад су оно краљ и влада избегли из Југославије, без премишљања са њима напустио поробљену земљу, а без поздрава, њу, своју Лепу, коју је, како се клео, лажов над лажовима, волео више него читав свет.

Сестра и ја излазимо из собе заверенички се гледајући, јер нам је баба строго припретила да куми о томе никад и нипошто не постављамо питања. У својој соби се потом гушимо од смеха, имитирајући покрете којим је остављена вереница на ситне комадиће исцепкала ту фотографију рецкавих ивица, а потом узела очев упаљач и велику, кристалну пикслу и све до једног их, спалила. Онда је широм отворила прозор који је гледао на Саву и истресла пепео. Нико не зна на коју страну га је тог дана одувала кошава, раздражена баш као и чувена београдска лепотица рашчупане косе и сланих образа, која се отада фотографисала искључиво за лична документа.